

Szemle

A Szabad Európa Rádió és a magyar forradalom*

A Szabad Európa Rádió az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatos szerepéről több hiteles és kevésbé hiteles publikáció látott már napvilágot, továbbá még több visszaemlékezés és legenda született, hiszen az éterbe kisugárzott szó elszállt, és a leírt szöveg nem mindig volt azonos azal, ami elhangzott. Sokáig úgy tűnt, hogy a kutatók csak a leírtakra és a visszaemlékezőkre hagyatkozhatnak, mígnem 1995 nyarán Vámos György és az Amerikában élő Katona Judit Koblenzben, a Bundesarchivban megtalálta az 1956. október 19. és november 12. között elhangzott műsorok teljes hanganyagát. „A majdnem 500 órányi hanganyag abszolút hiteles forrás, nem kézirat, nem is stúdiószalag, amelynél nem lehet kideríteni, hogy elhangzott-e.”¹ A megtalált szalagokat a kutatók elhozták és átadták a Magyar Rádió Archívumának, ahol az őrzési számuk: D 5942. Ennek a rendkívüli jelentőségű dokumentumegyüttesnek a teljes szövege megjelent az MTA Történettudományi Intézetének Okmánytár sorozatában. Összeállítója, Vámos György ír a SZER megalakulásáról, a megalapítók szándékáról, a rádió szervezetéről, működésének technikai felépítéséről és műsorainak tartalmi sajátosságairól. Utal arra a hatásra, amelyet ezek az adások az akkori hallgatóságra gyakoroltak, és egyben rávilágít a média mindenkori hallatlan felelősségére.

A felkutatott hangfelvétel, illetve a megjelent kötet eldöntötte a fél évszázados vitát, hogy valójában mit mondtak a SZER magyar szerkesztői,

* *A Szabad Európa Rádió és a magyar forradalom. Műsortükör 1956. október 23. – november 4.* Sajtó alá rendezte: VÁMOS György. História Könyvtár–Okmánytár 7. História–MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2010. 1270 p.

¹ Vámos György: *A Nyugat hangja. Múltunk*, 2005/3. 129.

kommentátorai, bemondói Münchenből a magyar forradalom résztvevőinek és a recsegő rádiók kíváncsi hallgatóinak. Az összeállítás ugyanis a teljes műsorrendben (október 23. és november 5. között), mindennap, műsorkezdéstől műsorzárásig, percről percre követi az elhangzott szöveget, jelzi a szüneteket, a zenét, az ismétléseket.

Az, hogy az elhangzottak miként hatottak a hallgatóságra, természetesen az akkori felfokozott hangulattól, a forradalmárok lelkesedésétől vagy kétségbeesésétől is függött, attól, hogy mit akartak hallani, miben reménykedtek, mit vártak. Mit vártak attól a rádiótól, ami 1951. október 6-tól Münchenből sugározta magyar nyelvű adásait, hivatalosan egy, az USA-ban megalakult magánszervezet, a Szabad Európa Bizottság, valójában a CIA megbízásából.²

William Griffith, a SZER amerikai politikai tanácsadója megalakulásakor így írt a rádió politikai elveiről: „A SZER sok nemzet rádiója. Egyik sem hirdetheti általuk a nemzeti sovinizmust. Mindenkinek hozzá kell járulnia az új, pozitív európai ideálhoz, a közös európai lelkület megteremtéséhez... Az első a közös végcél, a kommunizmus feltartóztatása Európában.”³

Münchenből az akkori szocialista országok (Lengyelország, Csehszlovákia, Bulgária, Magyarország) felé sugárzott adások napi rendszerességgel közvetítettek híreket, kommentárokat, riportokat, irodalmi-kulturális összeállításokat, szórakoztató zenét. A legfőbb programok természetesen a hírműsorok és a hozzájuk kapcsolódó kommentárok voltak. Mint azt Vámos György a most megjelent kötetben összegzi: „Heti 82 különböző műsorszámot adtak, összesen 115 óra 20 perc terjedelemben, melynek mintegy egynegyede volt zenei anyag; a híradás, amelyet lényegében a legfontosabb programnak tekintettek, heti 20 órában hangzott el, 720 perces összidőben fűztek hozzá kommentárokat... Az aktuális napi jegyzetek 4 órát kaptak hetente, a fennmaradó 56 óra tíz perc műsoridőt gazdasági kulturális jellegű, különféle társadalmi csoportoknak címzett műsorszámok tettek ki.”⁴

A SZER propagandaadásai ellen a szocialista országok igyekeztek védekezni. Ellenpropagandájukat tartalmazta a hivatalos állami rádiók műsorprogramja. A hazai napi műsor-összeállítások tehát éppúgy politikai célzat-

² BORBÁNDI Gyula: *Magyarok az Angol kertben. A Szabad Európa Rádió története*. Európa Kiadó, Budapest, 1996. 17–24.

³ Uo. 43.

⁴ *A Szabad Európa Rádió és a magyar forradalom*. I. m. 15.

tal készültek, mint a SZER „felvilágosító” hírműsorai, kommentárjai. A propaganda-hidegháború tehát az éterben is zajlott, de nem egyenlő feltételekkel. A müncheni adásokat már kezdettől zavarták a hazai adók, mégpedig úgy, hogy annak a műsornak a hullámhosszán, amelyet élvezhetetlenné kívántak tenni, titkos adóállomásokkal értelmezhetetlen zűgást és zajt⁵ keltek. Ezzel az eredeti műsört elnyomták, olykor hallgathatatlaná tették.

A SZER műsorainak meghallgatását Magyarországon nemcsak az adások zavarása nehezítette meg, hanem az a körülmény is, hogy akkoriban, az 1950-es évek elején a magyar rádióhallgatók birtokában viszonylag kevés olyan készülék volt, amellyel az idegen adókat fogni lehetett volna. Az egyszerű, olcsó készülékek, néprádiók nem voltak alkalmasak a rövidhullámú adások vételére, és nem volt ez másképpen 1956 őszén sem.

A SZER műsorrendje akkoriban is nagyjából hasonlóan állt össze, mint ahogy 1951-1952-ben kialakult. Reggel 6 óraker tárogatón megszólalt a „Szól a kakas már, majd megvirrad már” kezdetű magyar népdal, majd híreket mondtak. A szerkesztők önállóan állították össze a napi műsorokat, ám az amerikaiak ajánlásokat, olykor napi útmutatásokat is adtak. Borbándi Gyula a SZER történetéről írt könyvében megemlékezik arról, hogy kezdetben az amerikai tanácsadók azt javasolták: a politikai műsorok közé is iktassanak be különböző felhívásokat, jelmondatokat, ahogyan az a tengerentúli rádiózásnál meghonosodott. A magyarok azonban ezt „idegenszerűnek” találták, és felhagytak vele.⁶ Ám hogy nem teljesen, azt éppen az 1956-os forradalom napjaiban elhangzott adások igazolják, amelyeket szöveghűen közöl a kötet.

A forradalom kitörése és eszkalálódása a jelen dokumentumok szerint is meglepetésként érte a SZER szerkesztőségét. Igyekeztek ráhangolódni az eseményekre, amelyekről különböző forrásokból szereztek értesüléseket. De az első napon már elhangzott egy jelmondatként is értelmezhető szöveg, amelyet naponként követtek más mondatok, felhívások, jelszavak az egyes műsorszámok között.

1956. október 23-án, a budapesti tüntetések ismertetése után, 16.24-kor a következő szöveg volt hallható: „Hallgatni, mikor beszélni kell szint-oly hiba, mint beszélni, mikor hallgatni kellett volna.”⁷ Október 24-én a

⁵ Uo. 4., 16.

⁶ BORBÁNDI Gyula: i. m. 62.

⁷ *A Szabad Európa Rádió és a magyar forradalom*. I. m. 95. (A történelem szava. Széchenyi István naplójából.)

14.35-ös zene és a 14.45-ös *Széljegyzetek* között: „Ne higgyetek a hivatalos nyilatkozatoknak! Ne higgyetek a kormány hadijelentéseinek!”⁸ Október 25-én, 16 óra 34 perckor: „Bíróság elé a provokátorokkal! Gerő bűne, hogy vér folyik az utcákon! Bíróság elé Gerővel!”⁹ Október 28-án 13.48–13.50 között: „Figyelem! Figyelem! Az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország kívánságára ma este összeül a Biztonsági Tanács. Napirenden a szovjet hadsereg magyarországi beavatkozása.”¹⁰ November 4-én már nem hangzott el sem jelszó, sem felhívás, de 13.35-kor a nyugati közlemény ismertetésének zárómondata így szólt: „Az együttérzés kifejezésére, a nyugati közvélemény hangulatának megnyilatkozására, az *egységes fellépésre* (Kiemelés tőlem. – K. S.) a londoni, párizsi, washingtoni és a többi jelentés szerint a legközelebbi időn belül sor kerül.”¹¹

Azok a magyarországi rádióhallgatók, akik a jelszavakból, a kommentárokból a buzdítást, „a harcolni a győzelemért” felhívást hallották ki, a külföld segítségével reménykedtek, és a Szabad Európa Rádiót a Nyugat egyértelmű üzenetközvetítőjének tekintették. Segélykéréseiket a magyarországi vidéki adók a SZER-hez küldték, remélve, hogy az illetékeseknek továbbítják azokat.¹² (Az „illetékeseken” a nyugati kormányokat értették.)

A SZER amerikai vezetői később minden felelősséget a magyar szerkesztőségre hárítottak. Több, a SZER túlzott szerepvállalására hivatkozó vizsgálat indult. Az amerikai vélemény az volt, hogy a magyar szerkesztők túlságosan „önállóan cselekedtek”, és ezzel a magyarokban „túlzott reményeket keltettek”. Németországnak is kellemetlen volt a területén működő adó elleni vád: beleavatkozott egy olyan ügybe, amely a területén kívül esett, és hiú reményt keltett a forradalmároknak az esetleges segítségnyújtásra.

A megindult vizsgálat azzal zárult, hogy bár szó szerinti ígéreteket nem közvetítettek, az adások hangvétele reményre adott okot. Ha a megjelent dokumentumokat olvassuk, tetten érhető az elhangzott propagandaszövegek ereje: az eredeti szövegekben valóban nem mondtak semmi konkrétumot a nyugati segítségről, de ha „hozzáhalljuk” a bemondók izgatott hangját, a kommentálók erőteljes hanglejtését, a nyomatékos hangsúlyo-

⁸ Uo. 143.

⁹ Uo. 229.

¹⁰ Uo. 443.

¹¹ Uo. 1107.

¹² KENEDI János (szerk.): *A forradalom hangja. Századvég füzetek* 3. Budapest, 1989.

kat, az elhangzó felhívások és jelszavak többet jelentettek a hallgatók számára, mint ahogy azt talán a szerkesztők maguk is gondolták volna.

A SZER magyar szerkesztőségét akkor elmarasztalták, néhány embert leváltottak, és hosszú évtizedekre eltűntek a vizsgálat tárgyát képező hangszalagok. A kutatók, illetve a köteten évekig dolgozó Vámos György érdeme, hogy most elolvashatjuk az elhangzott szövegeket, és tartalmukat vizsgálva megíthetjük a tényeket, azokat az egyoldalú magasztalásokat, illetve vádakat, amelyekkel mind külföldön, mind – elsősorban a Kádár-korszakban – hazánkban a SZER 1956. őszi szerepét illették. A történészek számára *A Szabad Európa Rádió és a magyar forradalom* című kötet pótolhatatlan segítséget nyújt a reális ítélet kimondásában.

Kövágó Sarolta

Hibaigazítás

Előző számunkban Bruno Kreisky nevét több ízben hibásan jelentettük meg. A szerzőtől és az olvasóktól is elnézést kérünk.

(A szerk.)